

АНОТАЦІЯ

Черепаня М.Т. Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки. – Мукачівський державний університет, Міністерство освіти і науки України; Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України. Дрогобич, 2020.

У дисертаційній роботі здійснено ретроспективний аналіз становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття.

Комплексний аналіз та критичне переосмислення наявних історико-педагогічних досліджень засвідчує актуальність проблеми розвитку та модернізації діяльності закладів інтернатного типу в Україні шляхом виокремлення, систематизації та актуалізації вітчизняного ретродосвіду, цілісність якого забезпечується шляхом його виявлення в різних регіонах нашої держави. Хронологічні межі наявних історико-педагогічних досліджень діяльності закладів інтернатної освіти в Закарпатті переважно визначаються періодом його входження до складу Радянського Союзу та сучасної України. Процес становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття відбувається в часі перебування закарпатських земель у складі різних європейських держав, що сприяло впровадженню власне європейського досвіду становлення інтернатної освіти, синтезу різноманітних підходів у реалізації європейських моделей суспільного виховання дітей, що й зумовлює актуальність дисертації.

У роботі схарактеризовано джерельну базу дослідження, що дозволило виокремити такі групи документально-фактологічних матеріалів: 1) нормативні акти (закони, циркуляри, накази, розпорядження Міністерств, територіальних управлінь освітою та соціальною опікою тощо); 2) установчі документи (статути, положення, посадові інструкції тощо); 3) звітна інформація (статистичні дані про кількість закладів інтернатного типу, вихованців, фінансові звіти та ін.);

4) навчально-виховна документація (класні журнали, таблиці); 5) матеріали роботи конференцій, з'їздів, курсів підвищення кваліфікації працівників закладів інтернатного типу та ін.; 6) особові справи вихованців закладів інтернатного типу.

Відповідно до хронологічних меж дослідження та об'єктивно-історичних умов виокремлено основні етапи у становленні та розвитку закладів інтернатного типу: I етап (1901 – 1919 рр.) – створення нормативно-правової бази для функціонування державних закладів інтернатного типу; II етап (1919 – 1938 рр.) – удосконалення системи освітньо-виховної роботи в закладах інтернатного типу; III етап (1939 – 1944 рр.) – згортання педагогічної практики інтернатної освіти, поширення впливу на розвиток релігійних та громадських організацій.

Уточнено сутність поняття «соціально-педагогічні основи процесу становлення та розвитку закладів інтернатного типу» як сукупність *соціальних* (рівень соціально-економічного розвитку суспільства, розвиток соціальних інститутів, державна політика в сфері соціальної опіки над дітьми, законодавче поле для створення закладів інтернатного типу, діяльність благодійних організацій та громадських об'єднань) і *педагогічних* (організація освітньо-виховної діяльності інтернатних закладів різних типів, нормативно-правове забезпечення діяльності закладів соціальної опіки, підготовка кваліфікованих педагогічних кадрів, зміст освіти та виховання в закладах інтернатного типу) умов, які призвели до змін у діяльності закладів інтернатної освіти в залежності від соціальної та освітньої політики держав, до складу яких входило Закарпаття в першій половині XX століття умов.

Обґрунтовано соціально-педагогічні основи процесу становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті відповідно до розробленої періодизації та з урахуванням змін державно-територіального підпорядкування регіону:

I етап: 1) соціально-економічні та демографічні чинники, наслідком яких стало зростання кількості дітей-сиріт, у тому числі й соціальних, а також дітей з вадами фізичного та розумового розвитку, які потребували спеціальних умов розвитку та виховання, підвищення рівня дитячої смертності; 2) прийняття Закону

VIII «Про державні дитячі притулки» (1901), Закону XXI «Про дітей, які досягли 7-річного віку та потребують державної допомоги» (1901), що регламентували створення, фінансове забезпечення та функціонування дитячих притулків, будинків та інших закладів інтернатного типу; 3) врегулювання на законодавчому рівні питання зарахування дітей-ромів до закладів інтернатного типу (Розпорядження Угорського Королівського Міністерства внутрішніх справ № 84010-1916 «Про прийняття циганських дітей-сиріт до дитячих притулків» (1916)); 4) розвиток різних форм благодійництва на підтримку закладів інтернатного типу; 5) створення мережі державних дитячих притулків, дитячих поселень, сиротинців та інших форм суспільного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і дітей, які у зв'язку з особливостями фізичного та розумового розвитку, потребували особливих умов догляду та виховання;

II етап: 1) соціально-економічні чинники, наслідком яких стало зростання кількості дітей-сиріт, у тому числі й соціальних, у зв'язку з втратою годувальників у роки I Світової війни; низький рівень медичного забезпечення та культури гігієни, особливо у віддалених та гірських районах краю, що призвів до поширення різноманітних захворювань; 2) створення адміністративних підрозділів у 1919 р. шкільного реферату, який координував діяльність з питань освіти та шкільництва, та у 1920 р. реферату соціальної опіки, який здійснював опіку над дітьми, молоддю, ветеранами війни, а також виконував функції соціального захисту населення краю; 3) діяльність закладів інтернатного типу паралельно регламентувалася вже діючими австро-угорськими законами та новими законами (Закон 256 «Про захист дітей-сиріт та дітей, народжених поза шлюбом» (1921), Закон 56 «Про всиновлення» (1928), Закон 29 «Про державний захист дітей-сиріт та дітей, народжених поза шлюбом» (1930)), які визначали вимоги до діяльності інтернатних закладів, їх організацію та управління, здійснення державного контролю над їх діяльністю; 4) у сфері соціальної опіки та виховання ромського населення реалізовано проект створення першої державної початкової школи для дітей-ромів; 5) подальшого розвитку набула підтримка закладів інтернатного типу державними

установами (Земельна опіка над молоддю з її дванадцятьма районними філіями) і благодійними фондами та організаціями (Чехословацький Червоний Хрест, Охорона матерів і дітей, Масарикова Ліга проти туберкульозу, Союз чехословацьких скаутів та ін.);

III етап: 1) політичне відновлення законів угорського уряду, які діяли до Тріанонського договору (1919); 2) початок Другої світової війни; 3) поглиблення економічної та демографічної криз, що вплинуло на кадрове та матеріально-технічне забезпечення освітнього процесу в інтернатних закладах; 4) поширення впливу на розвиток інтернатної освіти релігійних та громадських організацій Угорщини (Ліга захисту дітей, «Левенте», «Угорець за угорця» та ін.) у забезпеченні життєдіяльності дитячих будинків та інших закладів інтернатного типу.

Визначено особливості організації, підпорядкування та управління, кадрового забезпечення та змісту діяльності закладів інтернатного типу Закарпаття досліджуваного періоду:

I-й етап – *організація*: Державний дитячий будинок у м. Мукачево (1901), до структури якого входили: Державний дитячий притулок для дітей з відхиленнями у розумовому та психічному розвитку у м. Надь Севлюш, Державний притулок для глухонімих у м. Ужгород, дитячі поселення (за наявності лікаря, школи, не менше 30-ти сімей), оздоровчий притулок у с. Поляна, притулки для новонароджених дітей; *підпорядкування*: Міністерство внутрішніх справ Угорщини, Головне управління захисту дітей, Державний нагляд за дитячими притулками; *управління*: директор – головний лікар, окружний лікар, окружний інспектор, громадський представник (переважно жінки), регіональна рада дитячого притулку у м. Мукачево (представники окружних рад, органів громадського самоврядування, керівників дитячих притулків), державна рада захисту дітей у м. Будапешт (представники регіональних рад дитячих притулків і міністерства внутрішніх справ); *кадрове забезпечення*: наявність документу про педагогічну освіту для роботи в народних школах, організація курсової підготовки вихователів для роботи з новонародженими, самоосвітня діяльність з вивчення медичної та методичної

літератури; *зміст діяльності*: реалізація основних положень законів «Про дошкільне виховання» (1891), «Про народну освіту» (1868); підтримка обдарованих вихованців; облік дітей-ромів та визначення їх соціального статусу; влаштування дітей немовлячого віку та забезпечення обов'язкового грудного вигодовування шляхом спільного поселення матері і дитини; пріоритетність морального та трудового виховання.

II-й етап – *організація*: розширення вже існуючої мережі такими закладами – Державний притулок для калік у м. Мукачево, Державна школа-інтернат для сліпих дітей у м. Мукачево, допоміжні школи/класи для відстаючих дітей, інтернати при закладах освіти (горожанських школах, гімназіях, семінаріях тощо), приватні дитячі притулки, релігійні дитячі притулки («Erzsébet», «Свята родина», «Алумнеум і Конвікт»), притулки для незаміжніх матерів, оздоровчі колонії (с. Кваси, с. Анталовці); *підпорядкування*: Міністерство соціальної опіки у м. Прага, Цивільна управа Підкарпатської Русі в м. Ужгород, Реферат шкільної управи, Реферат соціальної опіки; *управління*: директор-головний лікар, завідувачі структурних підрозділів, шкільний інспектор, інспекторат з питань роботи шкіл та закладів для дітей з відхиленнями, наглядова рада з питань опіки та піклування (представники влади, судових органів, громади); *кадрове забезпечення*: наявність посвідчення про вчительські кваліфікаційні іспити, удосконалення спеціальної підготовки фахівців та підвищення професійної кваліфікації шляхом організації стажування, педагогічних курсів, участі у педагогічних та соціально-лікувальних з'їздах, конференціях, наповнення бібліотечних фондів науковою та методичною літературою тощо, висвітлення проблем виховного та дидактичного змісту у діяльності закладів інтернатного типу у фахових журналах; *зміст діяльності*: реалізація основних положень «Малого шкільного закону на Чехах» (1921), у тому числі й у роботі спеціалізованих шкіл-інтернатів для дітей з вадами розвитку; запровадження індивідуального навчання; надання можливості рідномовного навчання та виховання шляхом створення дитячих поселень з урахуванням мовно-культурного середовища, в якому діти народилися (русинського, угорського, словацького тощо); попередження та протидія дитячому жебракуванню; створення

консультативних центрів для профілактичної та просвітницької роботи з молодими матерями («Охорона матері і дитинства», «Нашим дітям»); підготовка вихованців до дорослого життя шляхом одержання освіти, в тому числі й вихованцями з вадами слуху та зору, набуття ними навичок по самообслуговуванню, навичок з ведення господарства, городництва, виноградарства та садівництва, а також здобуття професійних навичок з кравецького, взуттєвого, столярного та ін. ремесла; участь вихованців у заходах, організованих у межах громад, на території яких діяли дитячі будинки, притулки, поселення тощо.

III-й етап – *організація*: зберігається та ж сама, що й на попередніх етапах; *підпорядкування*: Міністерство внутрішніх справ Угорщини, регентський комісаріат Підкарпаття в м. Ужгороді; *управління*: директор – головний лікар, керуючий дитячим поселенням, головний окружний директор, окружний сирітський суд; *кадрове забезпечення*: наявність посвідчення про кваліфікацію вихователя, вчителя початкової або горожанської школи, запровадження дворічних курсів фахівців з охорони дитинства; *зміст діяльності*: реалізація змісту закону «Про народну освіту» (1868); організація благодійних акцій, трудове виховання та професійна підготовка; релігійне та патріотичне виховання.

Встановлено, що основними тенденціями процесу становлення та розвитку закладів інтернатного типу Закарпаття першої половини XX століття були: чітка регламентація діяльності закладів інтернатного типу законодавчими та нормативно-правовими актами держав, до складу яких вони входили, забезпечення їх наступності в межах державно-територіального перепідпорядкування закарпатських земель; забезпечення права дитини виховуватися в сімейному або наближеному до сімейного середовищі; реалізація права дитини на медичне забезпечення, лікування та оздоровлення; поступове розширення мережі закладів інтернатного типу з урахуванням специфіки контингенту вихованців; підтримка обдарованих вихованців; впровадження нових методик навчання дітей з особливими потребами; спрямованість закладів інтернатного типу на професійну орієнтацію вихованців, їх реалізацію та самореалізацію в соціальному середовищі

після перебування в інтернатному закладі; співпраця інтернатних установ з місцевими громадами, релігійними та благодійними організаціями, фондами, тощо.

Актуалізовано конструктивний ретродосвід діяльності закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини XX століття в умовах реформування сучасної інтернатної освіти в Україні: оптимізація мережі закладів інтернатного типу; створення умов для альтернативних форм суспільного виховання дітей-сиріт та дітей без батьківської опіки; проведення широкомасштабної просвітницької та профілактичної роботи, спрямованої на попередження соціального сирітства; удосконалення змісту підготовки вчителів у контексті впровадження інклюзивної освіти шляхом вивчення навчальних дисциплін, які б знайомили з методикою навчання та виховання дітей, що потребують інклюзивної освіти; розширення співпраці закладів інтернатного типу із місцевими громадами з метою подальшої інтеграції вихованців у суспільне життя.

Наукова новизна і теоретичне значення результатів на основі системного ретроспективного аналізу досліджено соціально-педагогічні засади становлення та розвитку закладів інтернатного типу Закарпаття першої половини XX століття в системі трансформаційних змін, які відбувалися в контексті державно-територіального перепідпорядкування закарпатських земель (перебування у складі Австро-Угорської імперії, Чехословацької республіки, Угорщини); охарактеризовано умови, які впливали в хронологічних межах дослідження, на процес становлення та розвитку закладів інтернатного типу: соціальні і педагогічні; обґрунтовано періодизацію процесу становлення та розвитку інтернатних закладів Закарпаття першої половини XX століття: I етап (1901 – 1919 рр.) – створення нормативно-правової бази для функціонування державних закладів інтернатного типу; II етап (1919 – 1938 рр.) – удосконалення системи освітньо-виховної роботи в закладах інтернатного типу; III етап (1939 – 1944 рр.) – згортання педагогічної практики інтернатної освіти, поширення впливу на розвиток релігійних та громадських організацій; з’ясовано вплив на становлення та розвиток інтернатної освіти законодавства європейських країн (Австро-Угорщини, Чехословаччини, Угорщини), до складу яких територіально (за хронологією) належали сучасні

закарпатські землі; визначено особливості організації, підпорядкування та управління, кадрового забезпечення та змісту діяльності закладів інтернатного типу Закарпаття досліджуваного періоду та систематизовано основні тенденції в їх розвитку відповідно до розробленої періодизації. До актуальної науково-дослідницької площини введено маловідомі архівні джерела та нормативно-правові документи, які значно збагачують джерельну базу вітчизняної історико-педагогічної науки. Подальшого розвитку набули конструктивні ідеї з досвіду діяльності закладів інтернатного типу Закарпаття першої половини XX століття, що відкриває нові можливості в сфері викладання історії педагогіки, підготовки педагогів до роботи в закладах інтернатного типу, а також у сфері реформування системи закладів інтернатної освіти.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що обґрунтування соціально-педагогічних основ, виявлення особливостей і тенденцій процесу становлення та розвитку закладів інтернатного типу Закарпаття першої половини XX століття дозволяє забезпечити об'єктивне трактування низки історичних подій, фактів щодо її організації і змісту залежно від державно-територіального підпорядкування з урахуванням полікультурності регіону. Основні положення та висновки проведеного дослідження відображено в навчально-методичному посібнику «Початкова школа Закарпаття: методичні вказівки до вивчення теми «Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті» і впроваджено в навчальний процес підготовки майбутніх учителів початкових шкіл та викладачів педагогіки.

Ключові слова: заклади інтернатного типу, типи інтернатних закладів, соціально-педагогічні основи процесу становлення та розвитку, Закарпаття.

ABSTRACT

Cherepania M.T. Social and pedagogical foundations of the boarding-type institutions' establishment and development in Transcarpathia in the first half of the twentieth century. - Qualification scientific work as the manuscript.

Thesis for a Doctor of Philosophy Degree by Specialty 011 Education sciences. - Mukachevo State University, Ministry of Education and Science of Ukraine; Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Drohobych, 2020.

The dissertation has made a retrospective analysis of the establishment and development of boarding facilities in Transcarpathia in the first half of the twentieth century. The available historical and pedagogical researches comprehensive analysis and critical rethinking confirm the urgency of the boarding schools in Ukraine activity development and modernization problem by isolation, systematization and actualization of the national retrospective experience, the integrity of which is ensured by its identification in different regions of our country. The chronological boundaries of historical and pedagogical research on the boarding schools' activity in Transcarpathia are mainly determined by the period of its entry into the Soviet Union and modern Ukraine. The boarding schools' formation and development process in Transcarpathia in the first half of the twentieth century takes place during involving Transcarpathian lands into various European states, which contributes to the introduction of European experience of boarding education, synthesis of various approaches to European models of children's public education, which determines the relevance of the dissertation.

The thesis describes the source base of the study, which made it possible to distinguish the following groups of documentary and factual materials: 1) regulations (laws, circulars, orders, orders of Ministries, territorial departments of education and social care, etc.); 2) constituent documents (statutes, regulations, job descriptions, etc.); 3) reporting information (statistics on the number of boarding institutions, pupils, financial reports, etc.); 4) educational documentation (class magazines, placards); 5) conferences, congresses, training courses materials for the boarding schools' employees, etc. ; 6) the boarding schools pupils' personal affairs.

In accordance with the chronological boundaries of the study and the objective-historical conditions, the main stages in the boarding schools' establishment and development were identified: Stage I (1901 – 1919) – a legal framework creation for the state boarding institutions functioning; Stage II (1919 – 1938) – the educational work system improvement in boarding schools); Stage III (1939 – 1944) – the boarding education pedagogical practice collapse, influence spreading on the religious and social organizations' development.

The essence of the concept “social and pedagogical foundations of the boarding-type institutions' establishment and development process” has been clarified as a set of social (society social and economical development level in a certain historical period, demographical, ethnical, cultural indicators of its development, social institutions development level, state policy on observance of particular state citizens' rights and freedoms) and pedagogical (the pedagogical theory and practice development level, education and schooling dissemination, regulatory support to the institution social care and childcare, pedagogical staff) conditions that led to changes in the activities of boarding schools, depending on the social and educational policies of the states, which included Transcarpathia in the first half of the twentieth century.

The social and pedagogical bases of the boarding facilities in Transcarpathia establishment and development process in accordance with the developed periodization and taking into account changes in the state-territorial subordination of the region are substantiated:

Stage I: 1) social and economical and demographical factors that resulted in a number of orphans increasing, including social orphans, children with disabilities who needed special conditions for development and upbringing, increased infant mortality; 2) The Act VIII “On State Children's Shelters” (1901), Law XXI “On Children Who Have Been 7 Years of Age and in Need of State Aid” (1901) adoption, which regulated the children's shelters, homes and other boarding facilities creation, financial support and functioning; 3) the issue of Roma children enrolling in boarding schools regulation at the legislative level (Order of the Hungarian Royal Ministry of the Interior No. 84010-1916 “On the Admission of Gypsy Orphans to Orphanages” (1916)); 4) the charity in various

forms development for residential institutions support; 5) state orphanages, state children's settlements, orphanages and other forms of public education for orphans and children deprived of parental care, and children who are due to physical and mental characteristics required special care and upbringing conditions network creation;

Stage II: 1) Social and economical factors which resulted in the number of orphans increasing, including social ones, due to the loss of breadwinners during the First World War; low level of medical care and hygiene culture, especially in remote and mountainous districts of the region, which led to various diseases spreading; 2) the administrative units creation in 1919 school abstract, which coordinated the activities of education and schooling, and in 1920 the social custody abstract that provided custody of children, youth, the war veterans, and performed the functions of the region population social protection; 3) the boarding schools activities were regulated in parallel by the existing Austro-Hungarian laws and the new laws (Law 256 “On the orphans and children born out of wedlock protection” (1921), Law 56 “On adoption” (1928). Law 29 “On State Protection of Orphaned and Out-of-Marriage Children” (1930), which defined the requirements for boarding schools activities, their organization and management and the state control providing over their activities; 4) in the field of the Roma population’s social care and upbringing, the project of creating the first state elementary school for Roma children was implemented; 5) further support was given to boarding schools by state institutions (Land Guardianship of Youth with its twelve district branches) and charitable foundations and organizations (Czechoslovakian Red Cross, Maternal and Child Protection, Masaryk League against Tuberculosis, Union of Czechoslovakian Skauts etc.);

Stage III: 1) the Hungarian Government laws political renewal which were in force before the Treaty of Trianon (1919); 2) the World War II outbreak; 3) economical and demographical crises deepening, which affected at the staffing and logistics of the educational process in boarding schools; 4) religious and public organizations of Hungary influence expanding on the boarding education development (League for the Protection of Children, “Levente”, “Hungarian for Hungarians”, etc.) in providing livelihoods for orphanages and other boarding institutions.

The peculiarities of organization, subordination and management, staffing and content of boarding institutions activity in Transcarpathia region in the period under study are determined:

Stage I - Organization: State Orphanage in Mukachevo (1901), that included: State Orphanage for Children with Disabilities in Mental Development in Nad Sevliush, State Orphanage Shelter in Uzhgorod, children's settlements (at a doctor presence, school, at least 30 families), health resort in the village Polyana, shelters for newborns; subordination: Hungarian Ministry of Internal Affairs, General Directorate for the Protection of Children, State Supervision of Child Shelters; management: headmaster - chief medical officer, district doctor, district inspector, public representative (mostly women), regional council of children's shelter in Mukachevo (district councils representatives, public self-government bodies, children's shelters heads), state council for protection of children in Budapest (children's shelters and the Ministry of Internal Affairs regional councils representatives); staffing: availability of a document on pedagogical education for work in public schools, tutors course training organization for work with newborns, self-educational activities for the study of medical and methodological literature; content of activity: the main provisions of the Laws "On Preschool Education" (1891), "On Public Education" (1868) implementation; support for gifted students; keeping records of Roma children and determining their social status; arranging infants and providing compulsory breastfeeding through co-location of mother and baby; compulsory labor education.

Stage II - organization: an existing network expansion by such institutions as State Asylum for Cripples in Mukachevo, State Boarding School for Blind Children in Mukachevo, auxiliary schools / classes for underprivileged children, boarding schools at educational institutions (civic schools), gymnasiums, seminaries, etc.), private children's shelters, religious children's shelters ("Erzsébet", "Holy Family"), shelters for unmarried mothers, health colonies (Kvasy village, Antalovtsi village); subordination: Ministry of Social Welfare in Prague, Civic Administration of Subcarpathian Rus in Uzhgorod, Summary of School Management, Abstract of Social Welfare; management: headmaster - chief medical officer, heads of structural units, school inspector, schools and institutions

for children with disabilities work inspectorate, supervisory board for guardianship and care (representatives of the authorities, judicial authorities, communities); staff resources: the teacher's qualification exams certificate availability, specialists special training and professional qualification through organization of internships improvement, pedagogical courses, participation in pedagogical and social-medical congresses, conferences, filling of library funds with scientific and methodological literature; and didactic content of the boarding schools' activities in professional journals; the activity content: the Small School Law in the Czechs (1921) main provisions implementation, including the operation of specialized boarding schools for children with developmental disabilities; individual training introduction; providing opportunities for mother-tongue education and upbringing through the creation of children's settlements, taking into account the linguistic and cultural environment in which the children were born (Rusyn, Hungarian, Slovak, etc.); preventing and combating child begging; creation of counseling centers for preventive and educational work with young mothers ("Mother and Child Care", "Our Children"); preparation of pupils for adulthood through education, including pupils with hearing and visual impairments, acquisition of self-care skills, skills in housekeeping, gardening, viticulture and horticulture, as well as gaining professional skills in tailor, shoe and carpentry crafts; pupils participation in activities organized within the communities on the territory of which the orphanages, shelters, settlements, etc. were situated.

Stage III - organization: remains the same as in the previous stages; subordination: Regency Commissariat of Subcarpathia in Uzhgorod, Ministry of Internal Affairs of Hungary; management: headmaster - chief medical officer managing the children's settlement, chief district headmaster, orphan district court; staffing: the elementary or civic school teacher's qualification exams certificate availability, introduction of specialists in childhood protection two-year courses; content of activity: the law "On public education" (1868) content implementation; charity events organization, labor education and training; religious and patriotic education.

It was revealed that the clear regulation of the boarding institutions activity by legislative and regulatory states acts, ensuring continuity within the state-territorial subordination of Transcarpathian lands; the child's right to be brought up in family or

close to family ensuring; the child's right to health care, treatment and rehabilitation realization; the residential care facilities network gradual expansion, taking into account the specificity of the contingent; orientation of residential care institutions to the vocational orientation of the pupils, their realization and self-realization in the social environment after being in a residential institution; cooperation of boarding institutions with local communities, religious and charitable organizations, foundations, etc. were Transcarpathian boarding institutions establishment and development process main tendencies in the first half of the twentieth century.

Constructive retro experience of the boarding schools' activity in Transcarpathia in the first half of the twentieth century in the conditions of reforming modern boarding education in Ukraine has been updated: boarding schools' network optimization; creation of conditions for alternative forms of public education for orphans and children without parental care; conducting large-scale educational and preventative work aimed at preventing social orphans; the content of teacher training in the inclusive education context through the study of disciplines familiar with the education and upbringing of children in need of inclusive education methods improving; the cooperation of residential institutions with local communities expanding in order to further integrate pupils into public life.

The scientific novelty and the theoretical significance of the results on the basis of systematic retrospective analysis, the social and pedagogical foundations of Transcarpathian boarding institutions establishment and development in the first half of the twentieth century were investigated in the system of transformational changes that took place in the context of state-territorial subordination of Transcarpathian lands (including to The Austro-Hungarian Empire, the Czechoslovak Republic, and Hungary); the conditions, which influenced the chronological limits of the study, the process of formation and development of residential institutions: social and pedagogical were described; the boarding institutions establishment and development in Transcarpathia in the first half of the twentieth century process' periodization is substantiated: Stage I (1901 – 1919) – a legal framework creation for the state boarding institutions functioning; Stage II (1919 – 1938) – the educational work system improvement in boarding schools); Stage

III (1939 – 1944) – the boarding education pedagogical practice collapse, influence spreading on the religious and social organizations' development; the European countries (Austria-Hungary, Czechoslovakia, Hungary) legislation, where territorially (in chronology) belonged modern Transcarpathian lands, influence on the boarding education formation and development is obtained; the organization, subordination and management, staffing and Transcarpathian boarding institutions' activities content peculiarities in the period under study are determined and the main tendencies in their development are systematized in accordance with the developed periodization. The little-known archival sources and normative-legal documents which considerably enrich the source base of the national historical-pedagogical science are introduced to the actual research plane. Further development was gained by constructive ideas from the experience of Transcarpathian boarding schools in the first half of the twentieth century.

The practical significance is that the justification of social and pedagogical foundations, the Transcarpathian boarding type institutions formation and development process features and tendencies identification in the first half of the twentieth century allows to provide objective historical events number interpretation, facts about its organization and content depending on the state-territorial subordination taking into account the Transcarpathian region multicultural nature. The main provisions and conclusions of the study are reflected in the educational-methodological textbook "Transcarpathian Primary School: guidelines for the topic "The boarding schools in Transcarpathia establishment and development social and pedagogical foundations" study and introduced in the educational process of primary and secondary school teachers' preparation.

Key words: boarding schools, types of boarding schools, social and pedagogical bases of the formation and development process, Transcarpathia.

**Список публікацій здобувача, в яких опубліковані основні наукові
результати дисертації:**

***Статті в наукових фахових виданнях України та у виданнях, що входять до
міжнародних наукометричних баз даних***

1. Cherepania, M. T., 2018. The establishment of the residential care facilities in the Transcarpathian region of the early XX century. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (66), 162, pp. 18-21.
2. Черепаня М.Т. Архівні джерела про діяльність закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини XX століття. *Педагогічний часопис Волині*: науковий журнал. Луцьк, 2019. №2(13). С. 59-66.
3. Черепаня М.Т. Дитячі будинки в системі інтернатних закладів Закарпаття. *Наукове видання «Педагогічні науки»: збірник наукових праць*. Херсон, 2017. Випуск LXXIX. Т. 3. С. 46-52.
4. Черепаня М.Т. Закарпатські педагоги кінця XIX – початку XX століття про соціальну опіку дітей. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії та практики*: збірник наукових праць. Київ, 2017. Випуск 29 (39). С. 83-87.
5. Черепаня М.Т. Заклади інтернатного типу в контексті освітнього законодавства України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія*: збірник наукових праць. Мукачеве, 2017. Випуск 2(6). С. 69-71.
6. Черепаня М.Т. Заклади інтернатного типу в сучасних наукових дослідженнях. *Наукове видання «Педагогічні науки»: збірник наукових праць*. Херсон, 2017. Випуск LXXVIII. Т. 3. С. 48-53.
7. Черепаня М.Т. Заклади інтернатного типу Закарпаття в контексті законів Чехословацької Республіки. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород, 2019. Випуск 2(45). С. 238-243.
8. Черепаня М.Т. Заклади інтернатного типу початку XX століття в історико-педагогічних студіях про Закарпаття. *Науковий вісник Мукачівського державного*

університету. Серія: Педагогіка та психологія: збірник наукових праць. Мукачево, 2018. Випуск 1(7). С. 72-75.

9. Черепаня М.Т. Заклади інтернатного типу: історіографія поняття. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*: збірник наукових праць. Ужгород, 2017. Випуск 2(41). С. 262-266.

10. Черепаня М.Т. Організаційно-педагогічні умови перебування дітей-ромів у дитячих притулках Закарпаття першої половини ХХ століття. *Наукове видання «Педагогічні науки»*: збірник наукових праць. Херсон, 2018. Випуск LXXXI. № 81. Т. I. С. 56-60.

11. Черепаня М.Т. Перспективи використання ретродосвіду інтернатних закладів Закарпаття (1091-1944 рр.) в умовах інтеграції України в світовий освітній простір. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія*: збірник наукових праць. Мукачево, 2019. Випуск 2(10). С. 47-51.

12. Черепаня М.Т. Професійна компетентність управлінського та педагогічного персоналу в контексті становлення закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. Черкаси, 2018. Випуск 12. С. 89-96.

13. Черепаня М.Т. Проблема періодизації процесу становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини ХХ століття. *Інноваційна педагогіка*: науковий журнал. Одеса, 2019. Випуск 10. Т. II. С. 30-35.

14. Черепаня М.Т. Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті (1900-1919 рр.). *Інноваційна педагогіка*: науковий журнал. Одеса, 2018. Випуск 4. Т. I. С. 61-64.

15. Черепаня М.Т. Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті в 1919-1939 рр. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ, 2019. № 69. С. 272-277.

16. Черепаня М.Т. Становлення інтернатної освіти Закарпаття (початок ХХ століття). *Рідна школа*. Київ, 2019. № 5-6. С. 54-59.

Опубліковані праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

17. Черепаня М.Т. Використання історичного досвіду інтернатних закладів Закарпаття початку XX століття. *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції*: збірник тез доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Мукачево, 24-25 жовтня 2019 р. Мукачево, 2019. С. 531-533.
18. Черепаня М.Т. Заклади інтернатного типу в Закарпатті за часів його перебування у складі Чехословаччини. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів*: збірник тез доповідей за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачево, 17-18 травня 2018 р. Мукачево, 2018. С. 221-223.
19. Черепаня М.Т. Інтернатні заклади Закарпаття першої половини XX століття. *Сучасна педагогіка та психологія: методологія, теорія та практика*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 28-29 вересня 2018р. Київ, 2018. С. 33-35.
20. Черепаня М.Т. Освітньо-виховна діяльність закладів інтернатного типу в Закарпатті Чехословацького періоду (1919-1939 рр.). *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторах*: збірник тез доповідей за матеріалами II Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, м. Мукачево, 7 листопада 2019 р. Мукачево, 2019. С. 41-46.
21. Черепаня М.Т. Основні напрями діяльності управлінського та педагогічного персоналу в контексті становлення закладів інтернатного типу в Закарпатті першої половини XX століття. *Розвиток професіоналізму сучасного педагога в постнеокласичній парадигмі*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Черкаси 9-10 квітня 2019 р. Черкаси, 2019. С. 16-17.
22. Черепаня М.Т. Особливості перебування дітей у дитячих будинках Закарпаття (1901-1919 рр.). *Освіта і формування конкурентоспроможності фахівців в умовах євроінтеграції*: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Мукачево, 25-26 жовтня 2018 р. Мукачево, 2018. С. 435-436.
23. Черепаня М.Т. Про діяльність дитячого будинку в м. Виноградів на початку XX століття. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних*

процесів в освітньому та науковому просторі: збірник тез доповідей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції, м. Мукачево, 25 жовтня 2018 р. Мукачево, 2018. С. 188-191.

24. Черепаня М.Т. Про діяльність інтернатних закладів Закарпаття в історико-педагогічних дослідженнях. *Сучасні проблеми та перспективи розвитку психології та педагогіки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 1-2 грудня 2017р. Київ, 2017. С. 48-51.*

25. Черепаня М.Т. Соціально-педагогічні основи діяльності закладів інтернатного типу Закарпаття 1939-1944 рр. *Сучасні тенденції розвитку науки і освіти в умовах поглиблення євроінтеграційних процесів: збірник тез доповідей III Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Мукачево, 16-17 травня 2019 р. Мукачево, 2019. С. 357-359.*

Опубліковані праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

26. Черепаня М.Т. Початкова школа Закарпаття: методичні вказівки до вивчення теми «Соціально-педагогічні основи становлення та розвитку закладів інтернатного типу в Закарпатті» для студентів освітнього ступеня «магістр» спеціальності 013 «Початкова освіта» (денна та заочна форма навчання). Мукачево: МДУ, 2019. 32 с.

REFERENCES

Articles in scientific professional journals of Ukraine and in publications included in international scientometric databases

1. Cherepania, M. T., 2018. The establishment of the residential care facilities in the Transcarpathian region of the early XX century. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, VI (66), 162, pp. 18-21.
2. Cherepania, M.T., 2019. Arkhivni dzherela pro diyal'nist' zakladiv internatnoho typu v Zakarpatti pershoi polovyny XX stolittya [Archive sources on the activity of boarding institutions in Transcarpathia of the first half of the twentieth century]. *Volyn Pedagogical Journal*, 2(13), pp. 59-66.
3. Cherepania, M.T., 2017. Dytiachi budynky v systemi internatnykh zakladiv Zakarpattia [Orphanages in the system of Transcarpathian boarding schools]. *Scientific publication "Pedagogical Sciences"*, LXXIX, 3, pp. 46-52.
4. Cherepania, M.T., 2017. Zakarpats'ki pedahohy kintsya XIX – pochatku XX stolittya pro sotsial'nu opiku ditey [Transcarpathian educators of the late XIX - early XX centuries about social custody of children]. *Scientific journal of M.P Dragomanov National Pedagogical University. Series 16. Teacher Creative Personality: Problems of Theory and Practice*, 29(39), pp. 83-87.
5. Cherepania, M.T., 2017. Zaklady internatnoho typu v konteksti osvith'oho zakonodavstva Ukrayiny [Boarding institutions in the context of the educational legislation of Ukraine]. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series: Pedagogy and Psychology*, 2(6), pp. 69-71.
6. Cherepania, M.T., 2017. Zaklady internatnoho typu v suchasnykh naukovykh doslidzhennyakh [Boarding institutions in modern scientific research]. *Scientific publication "Pedagogical Sciences"*, LXXVIII, 3, pp. 48-53.
7. Cherepania, M.T., 2019. Zaklady internatnoho typu Zakarpattya v konteksti zakoniv Chekhoslovats'koyi Respubliky [Transcarpathian boarding establishments in the context of laws of the Czechoslovak Republic]. *Uzhgorod University Scientific Bulletin. Series: Pedagogy. Social work*, 2(45), pp. 238-243.

8. Cherepania, M.T., 2018. Zaklady internatnoho typu pochatku XX stolittya v istoryko-pedahohichnykh studiyakh pro Zakarpattya [Dormitories of the early twentieth century in historical and pedagogical studios about Transcarpathia]. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series: Pedagogy and Psychology*, 1(7), pp. 72-75.
9. Cherepania, M.T., 2017. Zaklady internatnoho typu: istoriohrafiya ponyattya [Boarding institutions: concept historiography]. *Uzhgorod University Scientific Bulletin. Series: Pedagogy. Social work*, 2(41), pp. 262-266.
10. Cherepania, M.T., 2018. Orhanizatsiyno-pedahohichni umovy perebuvannya ditey-romiv u dytyachykh prytulkakh Zakarpattya pershoyi polovyny XX stolittya [Organizational and pedagogical conditions of Roma children in Transcarpathian children's shelters in the first half of the twentieth century]. *Scientific publication "Pedagogical Sciences"*, LXXXI, 81, I, pp. 56-60.
11. Cherepania, M.T., 2019. Perspektyvy vykorystannya retrodosvidu internatnykh zakladiv Zakarpattya (1091-1944 rr.) v umovakh intehratsiyi Ukrayiny v svitovyy osvitniy prostir [Perspectives on the use of retrospective experience of boarding schools in Transcarpathia (1091-1944) in the context of Ukraine's integration into the world educational space]. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series: Pedagogy and Psychology*, 2(10), pp. 47-51.
12. Cherepania, M.T., 2019. Problema periodyzatsiyi protsesu stanovlennya ta rozvytku zakladiv internatnoho typu v Zakarpatti pershoyi polovyny XX stolittya [The problem of periodization of the process of establishment and development of boarding facilities in Transcarpathia in the first half of the twentieth century]. *Innovative Pedagogy*, 10, II, pp. 30-35.
13. Cherepania, M.T., 2018. Profesiyna kompetentnist' upravlins'koho ta pedahohichnoho personalu v konteksti stanovlennya zakladiv internatnoho typu v Zakarpatti pershoyi polovyny XX stolittya [Professional competence of management and teaching staff in the context of the establishment of boarding facilities in Transcarpathia in the first half of the twentieth century]. *Bulletin of Cherkasy University. Series: Pedagogical Sciences*, 12, pp. 89-96.

14. Cherepania, M.T., 2018. Sotsial'no-pedahohichni osnovy stanovlennya ta rozvytku zakladiv internatnoho typu v Zakarpatti (1900-1919 rr.) [Socio-pedagogical bases of establishment and development of boarding schools in Transcarpathia (1900-1919)]. *Innovative Pedagogy*, 4, I, pp. 61-64.
15. Cherepania, M.T., 2019. Sotsial'no-pedahohichni osnovy stanovlennya ta rozvytku zakladiv internatnoho typu v Zakarpatti v 1919-1939 rr. [Socio-pedagogical foundations of the establishment and development of boarding facilities in Transcarpathia in 1919-1939]. *Scientific journal of M.P Dragomanov National Pedagogical University. Series 5. Pedagogical sciences: realities and perspectives*, 69, pp. 272-277.
16. Cherepania, M.T. 2019. Stanovlennya internatnoyi osvity Zakarpatty (pochatok XX stolittya). [Formation of Transcarpathian boarding school: first half of the XX century]. Kyiv: Native School, 5-6, pp. 54-59.

Published works, certifying the approbation of the dissertation materials

17. Cherepania, M.T., 2019. Vykorystannya istorychnoho dosvidu internatnykh zakladiv Zakarpattya pochatku XX stolittya [Using the historical experience of Transcarpathian boarding schools in the early twentieth century]. In: *Education and Formation of Competitiveness of Specialists in the Conditions of European Integration: International scientific and practical conference*. Mukachevo, October 24-25, 2019. Mukachevo.
18. Cherepania, M.T., 2018. Zaklady internatnoho typu v Zakarpatti za chasiv yoho perebuvannya u skladi Chekhoslovachchyny [Boarding establishments in Transcarpathia during his stay in Czechoslovakia]. In: *Current tendencies of development of science and education in conditions of deepening of the European integration processes: All-Ukrainian scientific-practical conference*. Mukachevo, May 17-18, 2018. Mukachevo.
19. Cherepania, M.T., 2018. Internatni zaklady Zakarpattya pershoi polovyny XX stolittya [Transcarpathian boarding schools of the first half of the twentieth century]. In: *Contemporary Pedagogy and Psychology: Methodology, Theory and Practice: International scientific-practical conference*. Kyiv, September 28-29, 2018. Kiev.

20. Cherepania, M.T., 2019. Osvitn'o-vykhovna diyal'nist' zakladiv internatnoho typu v Zakarpatti Chekhoslovats'koho periodu (1919-1939 rr.) [Educational activities of boarding schools in the Transcarpathian Czechoslovak period (1919-1939)]. In: *Topical Problems of Learning and Education in Integration Processes in Educational and Scientific Spaces: All-Ukrainian Scientific-Practical Internet Conference*. Mukachevo, November 7, 2019. Mukachevo.
21. Cherepania, M.T., 2019. Osnovni napryamy diyal'nosti upravlins'koho ta pedahohichnoho personalu v konteksti stanovlennya zakladiv internatnoho typu v Zakarpatti pershoi polovyny XX stolittya [Main directions of activity of management and teaching staff in the context of establishment of boarding facilities in Transcarpathia in the first half of the twentieth century]. In: *Developing the Professionalism of the Contemporary Educator in the Postneoclassical Paradigm: An International Scientific and Practical Conference*. Cherkasy April 9-10, 2019. Cherkasy.
22. Cherepania, M.T., 2018. Osoblyvosti perebuvannya ditey u dytyachykh budynkakh Zakarpattya (1901-1919 rr.) [Features of the stay of children in orphanages in Transcarpathia (1901-1919)]. In: *Education and Formation of Competitiveness of Specialists in the Conditions of European Integration: International scientific-practical conference*. Mukachevo, October 25-26, 2018. Mukachevo.
23. Cherepania, M.T., 2018. Pro diyal'nist' dytyachoho budynku v m. Vynohradiv na pochatku XX stolittya [On the activities of the orphanage in Vynohradiv in the early twentieth century]. In: *Topical Problems of Learning and Education in Integration Processes in the Educational and Scientific Space: All-Ukrainian Scientific-Practical Internet Conference*. Mukachevo, October 25, 2018. Mukachevo.
24. Cherepania, M.T., 2017. Pro diyal'nist' internatnykh zakladiv Zakarpattya v istoryko-pedahohichnykh doslidzhennyakh [On the activities of the orphanage of Transcarpathia in historical and pedagogical researches]. In: *Contemporary Issues and Prospects for the Development of Psychology and Pedagogy: International scientific-practical conference*. Kyiv, December 1-2, 2017. Kiev.
25. Cherepania, M.T., 2019. Sotsial'no-pedahohichni osnovy diyal'nosti zakladiv internatnoho typu Zakarpattya 1939-1944 rr. [Socio-pedagogical bases of activity of

boarding institutions of Transcarpathia 1939-1944]. In: *Current tendencies of development of science and education in conditions of deepening of the European integration processes: All-Ukrainian scientific-practical conference*. Mukachevo, May 16-17, 2019. Mukachevo.

Published papers that further reflect the scientific results of the dissertation

26. Cherepania, M.T. 2019. *Pochatkova shkola Zakarpattya: metodychni vkazivky do vyvchennya temy «Sotsial'no-pedahohichni osnovy stanovlennya ta rozvytku zakladiv internatnoho typu v Zakarpatti» dlya studentiv osvith'oho stupenya «mahistr» spetsial'nosti 013 «Pochatkova osvita» (denna ta zaochna forma navchannya)* [Transcarpathian elementary school: guidelines for the study of the topic "Socio-pedagogical foundations of the establishment and development of boarding schools in Transcarpathia for students of «master's degree» in specialty 013 "Elementary education" (full-time and part-time education)]. Mukachevo: MSU.